

243977

EVENIMENTELE REVOLUȚIEI DE LIBERTATE

**DIN ANII 1848/49 DES-
FĂȘURATE ÎN LUGOJ**

DE

IOAN BOROS

ARCHIEREU, PREPOȘIT ROM. OR.-CAT.

LUGOJ, 1927

EDITURA TIPOGRAFIEI NAȚIONALE

995304-9460

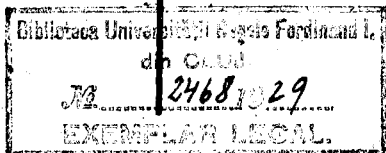
EVENIMENTELE REVOLUȚIEI DE LIBERTATE

**DIN ANII 1848/49 DES-
FĂȘURATE ÎN LUGOJ**

DE

IOAN BOROȘ

ARCHIEREU, PREPOSIT ROM. GR.-CAT.

LUGOJ, 1927

EDITURA TIPOGRAFIEI NAȚIONALE

Introducere

In anul 1914. sub titlul „Războiul civil de libertate din anul 1848/9 și Județul Caraș-Severin“, într'o foaie locală din Lugoj, am început a publica o schiță istorică despre evenimentele locale ale aceluși războiu, așa, dupăcum acelea sunt păstrate în acte contemporane și, în partea cea mai mare, îngropate în arhiva județului Caraș-Severin.

Scopul meu era ca, după încheierea lucrării, schița aceea, istorică, să-o las a se publica în broșură, atât în limba română cât și în cea magiară.

Publicația, contemplată de mine, în întregime sa, nu s'a putut termina; căci a trebuit să fie întreruptă cu comemorarea evenimentelor din 26 Octomvrie 1848, când Lugojul a fost ocupat de austriaci.

Cauza întreruperii publicației, a fost faptul, că, în toiul războiului mondial, deslănțuit asupra întregii Europe, din partea Procuraturii reg. de-atunci, am fost avertizat, în mod prietenesc, ca continuarea publicării, să se lase pentru vremuri mai liniștite.

De-atunci actele adunate zac în arhiva mea particulară. Avea-voiu oare vreme ca să le dau la lumină? Este voia lui Dumnezeu, în mâna căruia sunt zilele, anii și vremurile.

Dar, după ce tocmai acum să solicită din partea unui bărbat distins al vieții sociale din Lugoj — a bunăseamă, cu scopul de obște foarte laudabil și folositor — adunarea într'una a tuturor actelor, întâmplărilor și impresiilor, de către toți aceia cari au luat parte activă, ori au fost martorii evenimentelor trăite și desfășurate în Lugoj și preste tot, în Banat, începând dela data terminării războiului mondial până la preluarea imperiului român; — socotit-am a fi de folos, ca și eu să contribui cu datele istorice, așezate în ordine cronologică, ce le posed în „Repertoriul“ meu, despre trecutul Lugojului, începând cu anul 1332, și să dau publicații numai acele date cronologice, traduse din parte-mi în limba română, ce sunt cuprinse în „Istoria domestică a mănăstirei ordinului Minorităților din Lugoj“¹⁾, ce se referă la întâmplările din anii 1848/9²⁾. — Iară aceasta voi face-o astfel, că la unele date mai importante, comemorate în „ZIARUL DOMESTIC“, voi adăuga și puține comentări.

Lugoj, luna Iulie 1927

IOAN BOROȘ

Archiereu, preposit român gr-cat.

¹⁾ Ephemerides, sive Diarium Venerab. Conventus Lugosiensis ordinis Minorum I. Francisci Conventualium.

²⁾ În cât știu, fostul medic județan din Lugoj cu numele Kanitz încă a purtat un ziar domestic despre întâmplările anilor 1848/9 din Lugoj. Datele acelu ziar s'ar fi publicat în „Akademiai Ertesitő“ din B-pesta. Din parte-mi nu am putut da de urmă acestei publicații.

Insemnări cronologice

despre evenimentele revoluției de libertate din anii 1848/9, desfășurate în Lugoj și notate în „ZIARUL DOMESTIC“ al mănăstirii minoriților din Lugoj.

I.

1848

Martie

Martie 19. Înaintea birtului mare, numit „Kaiser-Wirtshaus“ (*Dacia de azi*), s'a afișat proclamația libertății în trei culori, și toți cetățenii și-au pus cocarde.

Martie 22. Jidovii au fost siliți să depună cocarda și n'au fost admiși să fie înrolați în garda națională.

Martie 23. Cetățenii au luat din biserica rom.-cat., steagul gardei de mai nainte (cred că a Vânătorilor germani) și, în sunetele muzicei, l-au adus la comandantul suprem, baronul *Bruchenthal*. — De căpitan a fost ales: *Francisc Beè*.

Aprilie

Aprilie 8. Trăim vremuri foarte triste. Poporul, sub pretextul libertății, săvârșește jăfuiuri.

Aprilie 26. S'a ținut adunare generală extraordinară, pentru de-a stabili modalitatea de constituire a *Comisiunii permanente județene*, în locul Congregației județene (Consiliul județan). Cu aceea ocazie s'a ales și un Comitet, cu misiunea de-a aduna voturile celor îndreptățiți, la actul alegerii, fixate pe ziua de 3 Maiu.

Aprilie 27. Staturile și căpeteniile (*Status et ordines*) zilnic țin adunări și consfătuiri. Au de gând ca să facă restaurarea magistraturii. Eri a fost destituit judele nobililor, cu numele *Stefan Paus*, fiind ales în locul lui *Anton Szerényi*.

Aprilie. 28. Miliția staționară cu grabă s'a dus la *Chichinda*, pentru domolirea turburărilor de-acolo. Astfel, noi am rămas între Români, în mare primejdie.

Maiu

Maiu 1. Comuna a ales delegați pentru viitorul Comitet.

Maiu 3. S'a ținut congregația generală, unde s'au adunat din tot județul: primarii, notarii și,

mai ales, *epitropii gr. or.* cari se bucură acum, că pot avea vot în Congregație.

Înainte de toate s'a publicat „*Statariul*“, apoi legile aduse în parlament și, în urmă, s'au adunat voturile pentru ziua următoare ca să se aleagă Comitetul. — Tot în această congregație s'au ales și 150 membri, cari să formeze Comisiunea permanentă, în care *Euthimiu Murgu* a primit locul întâiu, fiind ales cu 917 voturi.

Maiu 3—5. Cu ajutorul lui Dumnezeu, toate s'au petrecut — peste așteptare — în liniște. Comitetul s'a ales. Apoi, în semn de mulțămintă, în curtea județului, s'a ținut „*Te-Deum*“. În trei locuri erau ridicate altare. La altarul din mijloc a celebrat preoțimea rom. catolică, la cel din dreapta, cea gr. orientală și la cel din stânga, cea gr. catolică. Garda națională, adunată în număr deplin, fiind de față, a dat „salve“.

După încheierea actului de alegere, a doua zi, adică la 4 Mai, Românii, adunați în curtea județeană, au ținut o adunare în care s'a hotărât, că Românii nu vor lua parte la congresul convocat de Sârbi la Carloveț, motivând neparticiparea cu faptul, că ei nu au cerut convocarea acelu congres și cred, că chestiile lor bisericești, mai cu succes le vor pertracta, fiind despărțiți de ierarhia sâr-

bească. În acest scop au și ales o comisiune de 17 inși: 5 din sânul clerului și 12 dintre mireni. Acestei Comisiuni i-s'a încredințat elaborarea unui memorandum, care să se înainteze Ministerului.

Maiu 5. În ședința continuativă, ținută la 5 Maiu, s'a primit hotărârea adunării, cu aceea, că despre hotărârea luată, imediat să fie încunoștințat Ministrul Cultelor, iară președintelui congregației, *Cristofor Jakabffy*, s'a lăsat ca, invitarea ce eventual ar sosi pentru participarea la Congresul dela Carloveț, să nu-o execute.

Președintele adunării Românilor a fost *Vasile Fogarasy*¹⁾. În adunare a vorbit poporul: *Axentie Bojinca*²⁾; directorul școalelor naționale: *Maxim Pascu* și *Stefan Ioanovici*, notarul opidan din Lugoj, care și-a schimbat numele în *Ioanescu*, mai târziu ales de deputat la dietat din *Pesta*.

¹⁾ Familia Fogarasy cu predicatul nobilitar de Gyalmar, este bastinașă în județul Caraș-Severin. La 1848 a fost jude la Tribunalul penal din Lugoj. La 1850 sub absolutism, sub-comisar guvernial.

²⁾ Familia aceasta este originală din comuna Gherțiște... Dintre membrii acestei familii în veacul al XVIII au fost mai mulți preoți și învățători. În anul 1848 *Axentie* a fost jude la Tribunal mai apoi deputat dietal. La 1849 luând parte la dieta refugiată la Debrețin, împreună cu *Euth. Murgu, Gozman, Sigismund Pop. Alex Buda și Vicentiu Bogdan* au subscris proclamația pentru independența republicană a Ungariei.

Maiu 16. Turburări s'au ivit în comuna *Herendești* pentru domolirea căroră, garda națională s'au dus acolo. Dintre locuitori, au fost aduși și deținuți la casa județeană 18 turburători principali.

Adauș la Maiu 16: În sensul Art. IX—1848 s'au șters toate prestațiunile de zeciuiiri (decime) și plătirile în bani, la cari, conform dispozițiilor urbariale ori ale contractelor încheiate, erau obligați iobagii.

Abia publicată aceea lege și în județul Caraș au început a se ivi neînțelegerile și vrăjmășiile între domnii de pământ și iobagii respectivelor comune. Astfel de vrăjmășie a fost și cea din comuna *Herendești*, unde locuitorii au ocupat sămănăturile domnului de pământ, *Paul Piatsek*, lăsând ca aceste să fie păscute de vitele lor. Cei 18 deținuți au fost eliberați abia numai după ocuparea Lugojului, la 27 Octomvrie 1848, de cătră oastea imperială.

Maiu 22. S'a făcut Conscriptia pentru garda națională. Profesorii dela liceu încă au fost trecuți în Conscriptie.

Maiu 23. Sub presidiul lui *Fogarasy* s'a terminat restaurarea funcționarilor dela oraș. Primarul și senatorii vechi au fost toți destituiți, afară de cassierul *Francisc Lányi*. Jude nou a fost ales *Constantin Udrea*, iar de senatori: *Paul Drago-*

mir, Constantin Petrovici, Stefan Dragosy, Ioan Cristea, Iosif Feszler, Matei Klips și notar Steia (Stefan) Ioanovici.

Adaus la Maiu 22. În temeiul Art. XXI—1848 era dispus ca în orașe și comune cu Consiliu, fiecare cetățean care are în proprietatea sa o jumătate sesiune de pământ ori altă avere de asemenea valoare, ori, în lipsa aceleia, ar avea venitul anual de 100 fl. și vrâsta de 20—25 de ani, este dator să servească în garda națională, cu armele sale proprii, *numai pentru menținerea ordinii polițiale în loc*; iar, în cazuri extraordinare, și în armata regulată. Pentru executarea legii, presidiul ministerial, cu data 21 Aprilie 1848, a ordonat conscrierea (recrutarea) pentru gardă, dar numai în acele locuri, unde *nu se arată împotrivire*. Așa s'a efectuat conscriere și în județul Caraș, anume: în orașele *Lugojul Român și German, Făget, Reșița și Bocșa*. În *Oravița* la început nu s'a făcut conscrierea, pentru că se iviseră oarecare împotriviri. Adecă, cetățenii s'au învoit numai la aceea ca, înscriindu-se, să servească numai în loc și să nu fie duși și în alte locuri și pentru aceea nici jurământul n'au voit să-l depună.

În *Lugoj* s'au înscris total 309, anume: în *Lugojul germân* 155, iar în *Lugojul român* 154. La *Fă-*

getul germân 90, Făgetul român 6, Bocșa germână 74, Bocșa română 36. Oravița-română 49, Reșița 142. Cei din orașele *montane* s'au declarat că numai sub steag *Galbin-Negru* voiesc să servească.

Este semnificativ, că dintre Români din Lugojul-germân numai avocatul român *Aloisiu Vlad*, s'a înscris, iară în Lugojul-român, dintre cei 65 înscriși, numai *12 au fost Români*¹⁾.

Iunie

Iunie 6. Dela Pesta (?) a sosit patriarhul Românilor, cu numele *Murgu*, care, înainte de asta cu 3 ani, în lanțuri a fost trimis ca deținut la Pesta. Acum însă, prin noul Minister, a fost eliberat din temniță. Către orele 7, seara, au sosit cu călăreții. A fost întâmpinat și salutat cu multă însuflețire: S'au dat „salve de treascuri“ și în sunetul muzicei a fost purtat în tot orașul. Români au desprins caii dela trăsura dânsului și oamenii i-au tras căruța. Cătră popor a vorbit în limba *română* și *magiară*, propunând rezoluții. Dar să nu crezi, iubite Cetitor, că acela ar fi fost patriarh, ci numai avocat, iubit foarte mult de poporul românesc. Numai mai târziu a aspirat și la patriarhie²⁾.

1) Vezi tabloul I. cu numele acestora.

2) Sunt două atestate, unul în text românesc fără dat, altul cu text unguresc de d. 21 Maiu 1848, în cari se adeverește, că Euthimiu Murgu martirul libertății, după eli-

Iunie 12. Numitul Murgu s'a dus la locul său natal, în *Caransebeș*, fiind petrecut până la hotar, cu mare pompă.

La Caransebeș, însă, a fost interzisă orice festivitate, temându-se oficialii că se vor face turburări; căci Murgu, oarecând, era cunoscut în întreg Banatul, ca om malițios și primejdios. De aceea, încă a doua zi, a trebuit să părăsească casa părintească, întorcându-se iar la Lugoj.

Iunie 27. Lângă viile noastre (ale călugărilor), sub cerul liber s'a ținut adunarea, presidată de Murgu, care a îndemnat pe cei adunați ca să ia arma în contra Sârbilor¹⁾.

berarea sa din temniță, dela Pesta venind la Lugoj a fost incuarterat la *vestitul jude* al orașului *Constantin Udrea*, patriotul libertății, petrecând câteva săptămâni cu mai mulți a împărțit toffelul de proclamații și sfătuirii în treaba *frățietății cu magarii*.

Spesele cu primirea lui Murgu și aranjarea adunării din 27 Iunie le-a plătit din al său. *Const. Udrea* din motiv că acele manifestări s'a făcut cu scop ca să se susțină libertatea, frățietatea și egalitatea și ca toți românii din Banat în 3—4 zile să se înarmeze.

¹⁾ În această adunare, după ce Murgu a arătat absoluta lipsă a unei libertăți desăvârșite, *Adunarea a depus jurământul pe constituția patriei și de fidelitate, față de Națiunea română*.

Toți oratorii Adunării au relevat necesitatea „*Independenței Banatului*”.

Rezoluțiile luate se rezumă în următoarele:

a) Poporul român să se provadă cu arme din partea Statului, ca să poată fi gata de-a porni, în tot momen-

tul, la atac în potriva vrăjmașilor (Sârbilor). Armele confiscate de cătră autorități, să se restituie poporului.

b) De căpitan — conducător suprem al părților bănațene — a fost ales Eutimiu Murgu, căruia să fie supuși toți episcopii din Banat.

c) Pentru Români — via petitionis — să ceară drepturi naționale.

d) Folosirea limbei române în toate oficiile, afară de corespondențele cu Ministerul.

e) Poporul român depune jurământ de fidelitate pentru frățietate, patriei și națiunii română.

Conform rezoluțiilor, aduse în Adunare, cu data Pesta, 10 Iulie 1848, s'a redactat un memorandum, subscris de președintele, *Eutimiu Murgu* și de notarul, *Aloisiu Vlad*, care a fost prezentat Ministerului de interne.

În acel memorandum, între altele, se zice că: Adunarea a hotărât despărțirea Bisericii române de Ierarhia sârbească. În consecință, cer ca scaunul episcopesc gr.-or., vacant, din Timișoara, să fie complinit cu un episcop român și episcopii, în viitor, să fie aleși de un Congres bisericesc.

Adunarea a încredințat pe Eutimiu Murgu ca, până la alegerea episcopilor, să designeze pe acei bisericieni, cari să guverneze diecezele.

De candidați, pentru guvernarea diecezelor au fost mai mulți propuși, dintre cari însă, au fost aleși:

De Vicar mitropolitan, *D. Stoicanescu (Popovici)* protopopul Lipovei, iar de vicar pentru episcopia Caransebeșului *Ignatie Vuia*, protopopul Oraviței.

Guvernul a aprobat constituirea Vicarilor și-a admisuzul limbei române.

Cine au fost aleși în Comisiunea pentru prezentarea memorandumului la Minister, urmă nu este.

Între 24 Iunie și 14 August s'au efectuat alegerile dietale. Între îndârjitele lupte și turburări, au fost aleși: la Lugoj *Eutimiu Murgu*, la Făget *Dionisiu Ciohnocoș*, la Oravița *Maxim Pascu*, la Zorlenț *Aloisiu Vlad*, la Bocșa *Stefan Ioanescu (Ioanovici)*, notarul opidan din Lugoj, la Sasca *Axentie Bojincă*. Deci: toți Români.

Iulie

Iulie 3. Se vestește că garda noastră va merge să staționeze la Dunăre¹⁾.

Iulie 17. La orele 7 dimineața, garda noastră, care număra 93 de oameni, petrecută cu muzică, a plecat *la Oravița*. Intre femeile și pruncii celor plecați, era mare tânguire. Știe Dumnezeu :

¹⁾ Răscoala Sârbească s'a lătit, din ce în ce, tot mai mult, așa că deja la 8 Iulie, ajunsese până la *Alibunar*. În deosebi, erau amenințate părțile *Bocșei* și *Oraviței* unde, mai ales, muncitorii mineri erau partizanii Germanilor și unde, cei înscrși în gardă, n'au voit să presteze jurământul pentru Ungaria și nici să servească decât numai sub steagul „negru-galbin“.

Pentru a contrabalansa pornirea răscoalei sârbești, în privința politicii magiare, *Nicolae Bojincă* prezentă, în 10 Iulie 1848, *la Județ* un memoriu, în care propune ca, pentru apărarea poporului în contra Sârbilor, să se formeze numai decât, o armată de 20.000 *Români* cari, provăzuți cu arme și sub conducerea românească, să plece în contra Sârbilor, prin ce și mai mult va crește antipatia Românilor față de Sârbi și atunci, Ungurii vor putea fi mai încredințați despre fidelitatea Românilor către națiunea magiară.

Județul, în ședința sa din 11 Iulie, acceptă propunerea și cu organizarea răscoalei Românilor, încredințează pe *Nicolae Bojincă*.

Guvernul însă, n'a aprobat această răscoală. În consecință, comisarul guvernial, *Vukovits*, cu adresa sa din 15 Iulie, invită Județul să organizeze numai 3000 gardiști confiniari. — Urmarea a fost că lui *Nicolae Bojincă* i s'a detras organizarea răscoalei.

cari dintre bieții de ei, se vor mai reîntoarce ?¹⁾

Iulie 20. În Timișoara au fost spânzurați *Stratimirovici* și *Cioici*, șefii turburărilor. Cu câțiva ani înainte, *Cioici* a fost cadet (elev militar) în Caransebeș.

Iulie 25. Dela *Suboțița* au fost aduși 10 prinsoneri, între cari erau primarul, cu preotul

¹⁾ Gardiștii români din Lugoj, sub conducerea căpitanului *Stefan Ioanescu* (Ioanovici), s'au dus la *Oravița* și, de-acolo, la *Moldova*. Acelaș căpitan, la plecare, a dat asigurare, în scris, că gardiștii vor fi absenți din familiile lor, numai 14 zile. Trecând cele 14 zile și neîntorcându-se gardiștii, protopopul rom. gr. or. din Lugoj, *Ioan Marcu*, a stăruit pe lângă numitul căpitan, ca gardiștii să fie lăsați acasă, fiindcă familiile lor sunt foarte îngrijorate și neîndestulite. Așa a urmat, apoi, că gardiștii, puși sub conducerea căpitanului, *Adolf Asboth*, s'au întors dela *Moldova*, acasă. Ajunși până la *Cacova*, de lângă *Oravița*, au primit ordin ca să se reîntorcă iarăș la *Moldova*, dar nu s'au supus, motivând că ei s'au obligat a servi și-a părăsi *Lugojul* numai pe timp de 14 zile, cari, fiind trecute, dânsii nu mai servesc. În urma acestui refuz, gardiștii au fost concediați.

Între acești gardiști, au fost următorii:

Stefan Ignea, George Bercean, G. Iorga, Lazar Birou, Ioan Maniul, Ioan Ioșconi, Mihai Pârveu, Petru Păcurariu, Vasilie Luca, Stefan Roșu, Pavel Cimponeriu, Ioan Jucu, Toma Stelaș (Astălaș), Nicolae Jucu, Petru Andrei, Nicolae Tinca, Ioan Lațcu, Dionisie Bocicai, Nicolae Pârvan, Ghiță Albu, Filip Băcău, Todor Toma, Stefan Modun, Lazar Sorvinescu, Nicolae Stelaș (Astălaș), Laie Țăran, Constantin Săcoșan, Gheorghe Palici.

Gardiști români, verbuați prin *Vasilie Nicolaievici* își țineau exercițiile militare în curtea Bisericii rom. gr. or.—

de-acolo, cari au fost conducătorii turburărilor dela Oravița. Pe primar, numit *Gruia Girota* l-au spânzurat, iar preotul a fugit și, până acum, n'a fost prins.

Iulie 28. Miliția regulată, în număr de 675, a plecat la Oravița, spre domolirea turburărilor de-acolo. Dealtcum, în luna aceasta, altceva memorabil nu s'a întâmplat.

August

August 1. Garda din partea românească¹⁾, a plecat la Oravița, iar în ziua următoare s'a întors, de-acolo garda germână, petrecută cu muzica.

Intr'o zi, cu ocaziunea instrucțiunilor, *Nicolaievici*, ținând o vorbire gardiștilor, i-a îndemnat să meargă spre *Oravița* și *Moldova*, ținuturi amenințate de răscoala Sârbilor și să nu asculte de preoțimea, care e vrăjmașă poporului.

La această ofensă, preotul gr. or. rom. *Alexandru Ursulescu*, a replicat lui *Nicolaievici*, că preoțimea are să asculte numai de ordinele județene, iară nu de-ale lui *Nicolaievici*, pe care, da-altcum, nici nu-l cunoaște. Atunci *Nicolaievici* a poruncit tobașului, *Vasilie Brediceanu*, ca să adune gardiștii și pe *Ursulescu*, prinzându-l, să-l ducă la închisoare! Gardiștii însă sau adunat în jurul preotului și n'au voit să stea în linie și nici să execute porunca lui *Nicolaievici*.

Atunci *Ursulescu* s'a plâns în potrivea lui *Nicolaievici*, la judej, care a încredințat cu cercetarea chestiei pe preotul *G. Atanasievici*.

¹⁾ În conscrierea nominală de d. 2 August 1848 dintre cetățenii locuitori în partea Lugoșului-român, ca gardiști jurați sunt susceptuți 362, între cari 27 străini cu 5 judei. (Vezi conspectul dela fine).

August 15. Sârbii, trecând pe la *Sopot*, în valea Orăviții, spre granița militară, au înaintat până spre *Dalboșeț* și *Bozovici*, având de gând să ocupe Caransebeșul¹⁾.

Septemvrie.

Septemvrie 14. Românii din *Ohaba* și din alte sate s'au răscolat.

Septemvrie 15. Au sosit cei din *Ruscabaia*, aducând două tunuri și 7 măji pulbere de pușcă.

Septemvrie 16. Cei din Timișoara au sosit, aducând cu sine tunuri și călăreți Ulani.

Septemvrie 24. Duminecă după masă, garda germână a ținut manevre.

Octomvrie.

Octomvrie 2. Călăreții Ulani au plecat la *Aiud*.

Octomvrie 8. Prefectul județean *Paul Gyürky*, vrând să se convingă despre dexteritatea gărzii, a lăsat să se sufle „*alarma*“, dar s'a întâmplat contrarul.

¹⁾ Marele proprietar din Jupa cu scrisoarea sa din 15 Iulie, înștiințează județul, că sârbii au ajuns până la *Prigor* de unde sergentul *Boldea* scrie, cu 16 Iulie generalului *Appel*, că sârbii au părăsit Baziașul și se apropie de *Bozovici*,

Octomvrie 11. Recruții județeni au plecat după amiazi la *Ciacova*.

Octomvrie 19. La ora unu după prânz, au recut prin Lugoj la Timișoara, două companii, ostași din granița banatică-română.

Octomvrie 20. Orașul nostru este primejduit din toate părțile: dinspre Timișoara de regimentul Ulani „*Zsifkovici*“, de către Ardeal de „*Români*“, iar dinspre Caransebeș de *Serviani* (sârbi).

Acești vrăjmași neîmpăcați ai ungarilor vreau să ia armele dela ai noștri, ceea ce garda nu vrea. Mai bine își dă viața decât să predea armele la vrăjmași. Fiind însă, că garda era de tot neînsemnată, nici nu se poate opune. Ce să facă dară între asemenea împrejurări? Azi, la miezul nopții, s'a hotărât. Cam la un ceas s'a dat alarma, când toți fiind spăriați, s'au adunat înarmați și sub conducerea căpitanului gărzii *Fischer*, s'au retras cu tunuri cu tot, în pădurea dela *Satu-mic*. Dimineața, femeile își căutau bărbații, neștiind încotro s'au dus.

Dupăce vrăjmașii nu s'au arătat nici dintr'o parte, în ziua următoare, subprefectul *Cristofor Jakabffy*, a vizitat garda, concediind-o. Retragerea s'a întâmplat pe la vremea prânzului între sune-

tele muzicei și a strigătelor de „*Éljen!*“ „*Să trăiască!*“

Octomvrie 22. După amiaza s'a adunat garda spre a întâmpina pe *secuii voluntari*, despre cari se zicea, că ar fi într'un sat din apropiere. Garda fiind adunată lângă liceu (pe atunci numai gimnaziu), a sosit un călăreț cu numele *Deák*, magistrul poliției, care de-asemenea voia să meargă într'u întâmpinarea *secuilor*. Mulțimea l-a aclamat cu „*Éljen!*“, fapt, ce l-a impresionat atât de mult, încât și-a desbrăcat uniforma „*schwarz-gelb*“ și s'a îmbrăcat în tunică violetă „*Attila*“ și așa cu toții, petrecuți și de către domni, au mers până sub vîi, dar scopul nu și-l-au ajuns, pentru că fură avizați, din partea *secuilor*, că *românii rebeli* le-au închis calea.

Auzând garda de lucrul acesta, imediat s'a întors, a luat alte haine și ceva alimente și la 3 ore p. m. a plecat iar, ducând cu sine și trei tunuri încărcate.

Astfel, partea germână a Lugojului a rămas fără bărbați. Femeile și pruncii, plângându-și bărbații și frații, s'au temut foarte, ca nu cumva, asupriții de români folosindu-se de această ocazie să persecute pe germani.

Seara la orele 8, auzindu-se din partea

românească, alarma de clopote și trâmbițe și strigătul înfricoșat, toți s'au cutremurat, neștiind ce înseamnă toate acestea, până când s'a dat de știre, că în partea românească a ars o casă.

Tot în aceeaș noapte au sosit și niște tineri, așa numiți „*Vörös sapkások*“ (cei cu capie roșii), toți foști studenți, dintre cari 6 au luat dejunul în refectoriul nostru, iar alți doi au căpătat prânz.

Octomvrie 23. Azi s'a început lupta împotriva *românilor rebeli din Făget*. Se zice că înainte de sosirea gardei noastre, *secuii* au omorât 27 români, între cari 6 preoți, iar ai noștri, la prima tragere, cu tunuri, au omorât 4. Tot azi s'a început săparea șanțurilor afară de oraș, spre Coșteiu.

Octomvrie 24. Oaspeții noștri „*Vörös sapkások*“ de cu ziuă au plecat, ca nu cumva să se facă ceva turburări din partea românilor. La 3 ore după masă școlari și școlărițe, sub conducerea profesorilor lor, au eșit afară din oraș să dea mână de ajutor la săparea șanțurilor¹⁾.

Octomvrie 25. Azi, „*Vörös sapkások*“ s'au depărtat spre Arad.

¹⁾ După un conspect *nominal* la săparea șanțurilor au fost adunați 300 locuitori lugojeni.

Octomvrie 26. Cam la 4 ore după masă, câțiva gardiști de-ai noștri s'au întors împreună cu secuii, iară la 7 ore seara s'a întors toată garda din lupta dela Făget. Inainte de întoarcerea gardei noastre, secuii au omorât 27 inși și au adus cu ei 18 prinsonieri, pe cari însă, nu i-au *spân-zurat*, fiindcă președintele statariului *D. Fogarassy* era absent.

La un ceas după prânz, bieții gardiști, abia întorși și obosiți dela luptă, prin sunetul trâmbițelor, au fost alarmați. — Deja se auzia venirea *jiffcoviceștilor*, Ulani dela Timișoara. Subprefectul, imediat, a convocat comitetul, hotărîndu-se ca fiecare fără rezistență să depună armele ce garda refuzând, a preferat retragerea sa în pădurea dela *Satu-mic*.

Octomvrie 27. Svonurile răspândite eri, au fost confirmate azi. Deja la orele 8, oameni singurateci s'au adunat pe strade și vorbeau despre cele ce se vor putea întâmpla. Alții s'au suit în turnul bisericii noastre că, doar, vor putea vedea sosirea vrăjmașilor. In urmă a sosit o delegație la cei dela județ, întrebând, dacă poate ori nu intra miliția în oraș, fără nici o bântuială ?

Dându-i-se voie miliției să intre în oraș, la ora 1 după prânz s'a auzit cum a fost primită

ostășimea din partea românilor orășeni și sâtenii prezenți la întâmpinare, bineventându-o cu urale de: „Să trăiască!“ A venit o divizie de Ulani, bucovinenii, leiningenii, jifeoviceștii, cărora a rezista, nici vorbă nu putea fi. Ar fi fost o prostie! Primul act a fost ocuparea și resignarea casei județene cu toate scrisorile, actele, documentele, apoi cassa, întemnițării și cheile. În locul haiducilor, ordinea o susțin ostașii, apoi în partea germană a orașului, fiecare casă trebuia să primească 10—12 ostași. Subprefectul *Cristofor Jakobffy*, și-a dat demisia, îndemnând pe funcționari, ca nu cumva să se facă vre-o turburare, cece dâșii i-au și promis. — Am auzit că românii au bătut de moarte pe pretorele *Ladislau Marsovsky*, senior, apoi l-au dus la cumnatul său *Stefan Lévy*, care văzându-l, și fiind și înfuriat că a trebuit să predea cheile dela temniță, a luat pușca să se împuște. Ai lui însă l-au împedecat, închizându-l în casa în care au așezat și pe *Marsovsky*.

Către orele 4 au mai sosit și vre-o 300 grăniceri români, așa că suntem în mâinile ostășimei.

Octomvrie 28. Lugojul german, poate nici când n'a fost în o așa îngrijorare. Comisarul regesc *Dechan*, înfuriat că ai noștri s'au depărtat,

cu tunuri și cu arme, înainte de sosirea imperia-
lilor, — a dat de știre că, dacă până la 4 ore
seara, nu se vor întoarce cu toate armele, va
dispune să se bombardeze partea germână a ora-
șului. Auzind despre acestea, părintele Quar-
dian, însoțit de cetățenii mai de seamă, s'a dus
la acel comisar, rugându-l să cruțe orașul, căci
nu se știe unde a plecat gardă. Comisarul însă
nu a cedat. Atunci s'a dus o delegație de dame
din familiile fruntașe, dar și față de acestea a
rămas intrasigent. S'a dus apoi și-o a treia de-
putație, căreia numai atât i-a promis că ordinul
său îl va amâna pe altă vreme¹⁾.

Octomvrie 29. *Makaj* și *Lévay* legați în
lanțuri, fură duși la Timișoara. Doamna *Makaj*
cu câteva zile mai nainte a născut și acum își

¹⁾ Când miliția imperială s'a apropiat de Lugoj, pri-
mul subprefect județean *Jakabffy* a convocat o ședință
ca să se delibereze asupra modului de primirea trupelor
împărătești.

Ca parlamentar a fost delegat subprefectul al 2-lea
Alex. Makaj. — Când comandantul de trupe maiorul *V.*
Antoine i-a prezentat pe comisarul imperial *Achil Dechan*,
neavând acesta credențional subscris de Maj. Sa împăra-
tul, n'a voit să-l recunoască.

Urmarea a fost că intrînd miliția în Lugoj *Makaj*
a fost deținut, arestat și trimis la Timișoara unde a stat
până în luna Martie 1849, când cu permisiunea generalu-
lui comandant *Rucovina* a putut să se reîntoarcă la
Lugoj.

deplânge soțul deținut. Dimineța o divizie de Ulani s'a depărtat. *Jidovii mai bogați au fost deținuți*, pentru că erau liberali. Bietul bătrân *Laurențiu Schwarz*, care nu de mult se botezase ca creștin, a fost scos din propria sa casă și foarte brutal tratat din partea românilor, — s'a refugiat în grădina noastră.

Românii, mai ales cei adunați dela sate, au venit în partea germână a orașului amenințând că pe toți germanii îi vor omorâ, ori îi vor scoate din oraș, iar germanii locuitori în partea românească, de frica românilor, s'au încuiat în casă și n'a fost consult ca cineva, dintre ei să iese pe stradă, mai ales aceia, cari purtau la pălării cocardă tricoloră.

Mulți germani, locuitori în strada „*Neue Welt*“ (Str. Avram Iancu de azi) s'au refugiat la Darova. La ameazi, grănicerii români au plecat la Caransebeș. Românii devenind din ce în ce tot mai înfuriați, câțiva cetățeni s'au dus la comisar, plângându-se de trista stare a germanilor. În urma acestei plângeri, numai de cât s'a ordonat ca în decurs de-o oră nici un român dela sate să nu se mai afle în oraș, prin ce am putut să răsuflăm mai liber. Mai mulți dintre întemnițații din lupta dela *Herendești* au fost eliberați.

Octomvrie 30. S'a ținut ședință de comitet. S'a ales trei președinți: *Făgărăsy* (român), *Milenkovits* (sârb) și *Zakariás* (ungur). Jidovii întemnițați au fost eliberați. Bani ce aveau, s'au luat dela ei. Așa, un anumit *Mecșan*, i s'a luat 400 fl. Atât miliția pedestră cât și călăreții, s'au îngrijit ca nu cumva, românii revoltați să facă ceva înjurii germanilor.

Octomvrie 31. Dela jidovii din loc s'a cerut, sub titlul *contribuție de războiu 10.000 fl.* Sub acest titlu s'a *incassat 4000 fl.*¹⁾.

¹⁾ La ordinul și invitarea comisarului guvernial politic *Achil Dechan*, s'a ales un comitet provizor de administrație aprobat din partea cosiliului belic și comisariatul central din Timișoara.

Președinți: Basiliu Făgărăsy, Georgiu Milencovici și Stefan Zakariás.

Membrii: Maximilian Pascu, Ioan Marcu, Stefan Bercean, Stefan Ioanescu, Iova Popovici, Ioan Paciura, Franz Beè, Nicolau Hőchinger, Demetriu Popovița, Teodor Petrovici, Atanasiu Iancovici, Grigoriu Milancovici, Iosif Dicu, Alexandru Atanasievici, Const. Udrea, Mihaiu Lațcu, Aristid Mangiarly, Carol Scultefi, Constantin Popovici, Iosif Constantini, Paul Szivos.

Comitetul acesta *județan* cu aprobarea comisarului politic, a constituit oficianți județeni, după plasă în felul următor:

Plasa Lugoj: comisar cercual *Grig. Milancovici* cu adjunctul *Ioan Vancea*.

Plasa Timișoarei: comisar *Alexandru Rezei* cu adjunctul *Ioan Laday*.

Plasa Remetea: comisar *Ioan Orboc* cu adjunctul *Gerge Filipovici*.

Plasa Bega: comisar *Anastasiu Iancovici* cu adjunctul *Carol Casici*.

Noemvrie.

Noemvrie 1. Miliția pedestră a plecat la

Plasa *Brebu*: comisar *Stefan Georgevici* cu adjunc-
tul *Ignatie Fömel*.

Plasa *Bara*: comisar *Basilii Albini* cu adjunc-
tul *Iosif Taglieber*.

Plasa *Făget*: comisar *Stefan Ioanescu* cu adjunc-
tul *Constantin Popovici*.

Plasa *Coșava*: comisar *Lazar Andrievici* cu adjunc-
tul *Iuliu Miloș*,

Plasa *Mureș*: comisar *Ciriac Rațiu*, cu adjunc-
tul *Iacob Stoica*.

Oficianții aceștia județeni cu asistența militară au
fost introduși în cercurile lor, lăsându-li-se a provoca pe
locuitorii cercurilor, ca în scris să revoace pe deputații
lor dietali, cari după manifestul împărătesc de data 3 Oct.
în mod ilegal funcționează.

Instrucțiunile date acestor oficianți cu asistența
militară a fost publicate poporului, provocând pe acela ca
să fie supus și ascultător Dinastiei Impărătești, însă
oficianților s'a lăsat ca să lucre în interesul acelei Dinastii
(Protoc. ședinței de data 7 Nov. 1848).

Manifestul sau instrucțiunea s'a publicat în limba
română, germană și magiară.

Comitetul județean în urmarea ordinului comisarului
guvernial bănașan, *Achil Dechan*, de data 25 Oct. 1848
din ședința sa ținută la 27 Oct., a ordonat comisarilor cer-
cuali a publica poporului, că toți aceia cari agitează în
contra Regelui legal, — ori îndeamnă a da ascultare
dieteii de Budapesta, ori oficianților ungurești, precum și
acei cari cutează a ataca siguranța personală și de avere
se declară de *rebeli și supuși statariului*.

Statariul compus, tipărit în limba română și sub-
scris de membrii comitetului central din Timișoara:
Baron Ludovic Pire comandat general în Banat, *Baronul
Ludovic Ambrosy*, președinte și *Pantilimon Jivcovici* epi-
scopul Timișoarei, s'a publicat.

Bocșa. Spre seară a sosit dela Caransebeș, altă miliție¹⁾).

Noemvrie 3. De dimineață a sosit la mânăstire părintele, *Ioan Glasz* dela *Slatina*, care, fiind alungat din parohia sa, și declarat de „*Vogel frei*“ (lipsit de ocrotire), imediat s'a și dus spre Ungaria.

Ostășimea, zi și noapte, au cercetat și locurile cele mai ascunse ca, nu cumva, românii să facă ceva pagube germanilor.

Noemvrie 6. Pe casa prefecturii, acum ca-

¹⁾ Comandantul pieții din Lugoș *Csernovics*, în scrisoarea sa dată, mulțumește magistratului și locuitorilor pentru fidelitatea și alipirea dovedită față de regele și împăratul constituțional Ferdinand I, — laudă activitatea energetică a comitetului provizor invitându-l a conlucra și mai departe tot în aceeași direcție. Fiindcă spre atingerea scopului este de lipsă și putere militară, — comunică magistratului rezoluțiunea sa luată pentru alcătuirea unui corp voluntar de 1000 soldați — cari vor sta sub conducerea dânsului. Spre acel scop are lipsă de 1000 patrontașe, 1000 părechi opinci (sandale) și 13 cai la transportarea tunurilor. Pentru procurarea acestora cere ajutor dela comitet.

Comitetul provizor c. r. în ședința sa de data 2 Nov. 1848 ia cu mulțumită la cunoștință scrisoarea comandantului și la propunerea președintelui de comitet *George Milenkovici* se decide a rescrie comandantului asigurându-l despre simțemintele de loialitate a locuitorilor, cerând și mai departe asigurarea persoanelor și a avutului acelora.

Tot în același timp s'a lăsat comisarului superior *Gregoriu Milancovici*, ca în conțelegere cu magistratul să se procure pe calea licitației minuende cele 1000 patrontașe și 13 cai, cari apoi să le transpună comandantului, făcând raport despre cele săvârșite.

zarmă, s'a arborat steagul „*negru-galbin*“, cu inscripția: „*Legio romana*“.

Noemvrie 7. S'a pus avangarde până spre *Liebling*, pentru că din partea aceea se aștepta venirea ungarilor.

Pentru înființarea viitorului „*Landsturm*“ în potrivea ungarilor, mai întâiu se începu verbuarea miliției și, în prima linie, în partea românească.

Noemvrie 8. S'au adus circa 6 tunuri. La ordinul comisarului, dela jidovul, *Izrael Auspitz*, s'a rechiziționat, cu putere armată, 2 cai și când respectivul a cerut prețul cailor, a fost închis.

Noemvrie 9. Locuitorii din Ebendorf spun că azi, toată ziua, s'au auzit bubuituri de tunuri. *Mulți români au venit cu furci și alte arme, împotriva ungarilor.*

Noemvrie 10. Dimineața, la orele 4, toată miliția, pedestrași și călăreți, au plecat spre *Chizătău*, unde s'a staționat. Podul de peste Timiș a fost rupt, pentruca, astfel, să împedecă trecerea ungarilor cari erau așteptați. În noaptea zilei au mai venit 1000 grăniceri, mai toți prunci și bătrâni decrepiți.

Noemvrie 12. Sunt deja două săptămâni, decând nu să mai primesc nici ziare, nici scrisori. Dela orașenii, ai căror fii s'au dus cu garda, se cer 40 fl. Pentru miliția de grăniceri, fiecare

brutar a trebuit să coacă 1000 pâni. Mulți orășeni se plâng, că trebuie să țină 12—13, ba și mai mulți ostași¹⁾.

Noemvrie 14. Granarul baronului *Bruckenthal*, din *Știuca* a fost rechiziționat. Parohul *G. Fărcaș*, excortat sub pază militară, condus de un oficial, a fost adus în fața comitetului; suspiciunat fiind, că dânsul ar fi cauza că credincioșii lui s'ar fi asociat cu ungurii. În 7 cară au fost aduși românii grav răniți în lupta dela *Lipova*²⁾.

1) Neguțător și membru în comitetul provizor de administrație sub stăpânirea austriacă în Lugoj, cu numele *Dimitrie Popovița* (*Poppa-viță*), în scrisoarea sa de data 24 Nov. 1849 îndreptată către comunitate Lugoj, cere atestat despre pagubele avute prin aceea, că cu data 12 Nov. 1848 din partea comitetului provizor prezidat de *Vasiliu Fogarassy* a fost încredințat ca să meargă prin satele din Banat și să răscoale poporul român împotriva insurgenților magiari contra monarhului și apoi cu cei răsculați să meargă în contra acelor cari stăpâneau opidul *Bocșa*.

Despre rezultatul faptic al răscoalei datele lipsesc, dar ca urmarea acelei acțiuni acceptate de cătră *D. Popovița* a fost, că după scăparea „Provinciei Banatul“ din partea magiariilor răsculați întâmplată în luna Maiu 1849, dânsul a fost prins, arestat din partea magiariilor și închis în decurs de 3 luni și jumătate, și în acel restimp afirmă a fi avut pagubă de 1335 val. fl.

2) Comitetul provizor din Lugoj în senzul decisului său de data 15 Nov. No 62 provoacă pe comisarul superior *Stefan Ioanescu* a se prezenta în fața comisarului *Achil Dechan*, ca mergând în părțile cercului său să publice poporului, că din partea *Lipovei* nu este primejduit, deoarece din aceea parte vrăjmașii s'au retras.

Se zice, că ungurii s'au retras peste Mureș, fiind mult mai puțini decât ostășimea grănicerească.

Noemvrie 16. Din lupta dela *Bocșa* au fost aduși mulți răniți, între cari doi oficiali grav răniți și cari, pentru mai mare siguranță, au fost transportați la Caransebeș.

Noemvrie 17. Azi sunt trei săptămâni de când a trebuit să vedem sosirea vrăjmașului ungarilor și tot azi la 1 ceas, după masă, câțiva ostași, staționari aci, împreună cu românii înarmați cu puști și cu furci, au mers spre întâmpinarea ungarilor, despre ce se svoni-se, că ar veni de către Fârlug, la Lugoj. Din pricina turburărilor vrăjmășești, tinerimea școlară a fost concediată. Mulți dintre tinerime, de frica pedepsei, au fugit. Steagurile albe se depun.

Noemvrie 18. Grănicerii păzesc drumul ce duce la *Satu-mic*. Lemnele d-nei Rosner au fost aprinse.

Noemvrie 19. Ostașii și românii s'au reîntors. Nu au văzut nici un ungar. S'a primit vestea, că cetatea Aradului a fost ocupată de unguri.

Dintre cei grav răniți, aduși dela *Lipova*, azi au murit doi gregari (simplii soldați) și un caporal. Au fost înmormântați cu muzica. La în-gropăciune au participat mulți ostași și români, Părintele *Manea* a rostit panegiricul, lăudând pe

cei căzuți, cari și-au dat viața pentru Impărat și pentru poporul românesc.

Noemvrie 20. La 3 ore, după prânz, a sosit o divizie de Ulani, aducând cu dânșii un tun și 7 husari unguri, prinși lângă Făget, în drumul din Ardeal spre Becicherecul-mare.

Noemvrie 21. Un poporean rom.-cat. denunțând, că la călugări, în podul bisericii, în biserică și în pivniță s'ar afla arme, *dl Iancovici*, asistat de doi funcționari, au venit să caute arme în mănăstire, dar nu au găsit. Azi, la orele 2, s'au întors ostașii dela Lipova.

În locul lui *Ladislau Marsovsky*, bătut așa de grozav de români, a fost ales *Iancovici* de comisar.

La capul podului s'a afixat publicația, că canonicul și vicarul general din Timișoara, nu beneficiază de protecția legii, pentru că a lansat un circular preoților, în care îi invită ca să nu se lase seduși de oficialitate, care lucră contra voinței Majestății Sale; dar înainte de-a fi ajuns acel circular la destinație, respectivul s'a dus în suburbiul Fabrică, distrugând toate exemplarele¹⁾.

¹⁾ Cu data 15 Dec. Comandamentul de piață din Lugoj, în urma cererei dată din partea comunei *Oloșag* dispune comisariatului cercual a face dispoziții ca comunele să revoace pe parlamentarii aleși pentru dieta din Pesta.

Aceasta s'a și făcut. Se află acte de rechemare date

II.

1949

Ianuarie

Ianuarie 2. S'au adus vulnerații din luptă.

Ianuarie 8. Se svonește, că imperialii ar fi ocupat Pesta.

Ianuarie 9. Au fost înmormântați 5 ostași, răniți în luptele dela *Bocșa*.

Ianuarie 13. Ulanii și Zsifkovicenii au plecat spre Făget, ca să întâmpine și salute pe *Bem*, ducele ungarilor. In biserica gr.-or. se celebrează „Tedeum„ pentru Impăratul Francisc Iosif.

„Societatea românească“ a dat masă pentru 70 de persoane. Quardianul încă a fost de față Lautum Convivium (convenire voioasă).

din partea comunei Oloșag pentru *Aloisiu Vlad**), din comunele *Coșava, Coștei, Hărmădia, Coșovița, Bujor, Seceni, Temerești, Bulza, Sintești, Groș, Gladna, Bârna, Botești, Botinești, Pogănești, Sărdzani, Drinova*, pentru deputatul lor *Dionisiu Csolokos*, declarând, că nu vreu să fie reprezentate în așa adunare a țării, care prin *Majestatea Sa* este declarat de nelegiuită.

Toate aceste scrisori sunt subsemnate de membrii antistiei comunale și de alți fruntași din comune, și provăzute cu sigilii comunale.

Aceste sigile vechi în parte bună imprimare în ceară roșie, sunt foarte semnificate mai ales prin emblema lor.

*) *Aloisiu Vlad* s'a și reîntors dela dieta din *Debrețin* la 20 Maiu 1849 și nici nu s'a mai reîntors. Sosind și

Ianuarie 14. La amezai au trecut prin Lugoj 73 sărăzaneni spre Timișoara.

Ianuarie 16. A sosit vicarul episcopesc din Caransebeș, *Patriciu Popescul*, ca să ia parte la sărbătoarea Botezului. Ulanii și zsfkovicenii s'au întors. Cei dela Soborșini — desarmați.

Ianuarie 19. Ulanii și zsfkovicenii, cu 8 tunuri și 2 mașini, au plecat spre *Verșeț*.

Ianuarie 22. Se publică prin afișe, ocuparea de către imperiali a *Eperjes*-ului, *Cașoviei*, *Forró*-ului, și *Mișcolț*-ului. Kosuth, cu coroană și cu multe mii de unguri, s'a dus la *Debrefin*. Ulanii și zsfkoviceștii s'au întors din drumul lor de către *Verșeț*.

Ianuarie 23. *Patriciul Popescul* s'a întors la Caransebeș.

sustinându-se în Lugoj, mult a contribuit prin intrevenirea sa la comisarul guvernial revoluționar pentru succesa eliberare a acelor funcționari între cari au fost chiar și comisarul guvernial împărătesc de acum (1849) precum *Udrea*, și *Bercean* cari erau întemnițați.

În luna Decemvrie 1849 nici o însemnare nu se află în ziarul domestic al mănăstirei călugărilor.

Ca întregire notăm următoarele:

a) Dintr'un raport al magistratului opidan de Lugoj datat la 18 Dec. sub No 266 se cunoaște, că începând cu data 27 Oct, 1848 până la datul raportului miliția imperială staționată în Lugoj, a fost provăzută cu întreaga alimentare gratuită din partea orașului. În același raport magistratul se roagă de comandamentul pieții ca în viitor orașul

Ianuarie 24. La 4 ore a trecut al 5-lea și ultimul batalion de grăniceri. Valorosul luptător în contra ungarilor, *Suplikatz*, a decedat.

Ianuarie 26. Se svonește, că servianii au ocupat *Verșeful*.

Februarie

Februarie 5. Tot orașul e înspăimântat, că vin sârbii.

Februarie 7. La amezi, un prinsonier, legat în lanțuri, s'a aruncat de pe pod în Timiș. — Patriarhul....., cu 11.000 de sârbi, s'a dus dela Timișoara la Arad.

Februarie 8. Azi, de nou, s'a început bombardarea Aradului.

să fie eliberat de acea sarcină, fiindcă locuitorii sunt foarte sărăciți și orașul nu este în stare să mai dea alimente.

b) Iar primarul-comisar *Grigorie Milanovici* în urmarea ordinului comitetului din Lugoj de data 5 Dec. sub No 182, cu data 28 Dec. 1848 provoacă magistratul că din cassa opidană să i se plătească, trimițându-i-se 156 fl. w. w. ca prețul celor 39 patrontașe comandate pe seama cătanelor împărătești.

Tot acel primar-comisar cu data 1 Dec. 1848 adeverează că dela primarul *Constantin Uarea* a primit 203 fl. 40 c. m. ca oblat adunat dela locuitori pentru cumpărarea cailor pe seama trupelor împărătești.

c) În ziua de 6 Dec. 1848 gardiștii magiari mergând dela Lugoj, spre Bocșa, în cale au staționat în satul Furla, unde prin forță a făcut multă pagubă și au aprins casele unor locuitori.

Februarie 9. Călătorii ardeleni spun, că ungurii ar fi ocupat întreg Ardealul și ar fi ajuns până aproape de Dobra.

Februarie 10. Ungurii au învins la Arad. In ziua de 8 Joi, imperialii au înaintat până la Vinga. Văzând ungurii, că sunt mulți au demonstrat tunurile și, prin înșelăciune, au fugit până la Aradul vechiu. Lupta s'a dat în oraș, unde, cu ajutorul locuitorilor, au învins pe imperiali. Călătorii zic, că drumul de țară și livezile, sunt pline de cadavre.

Cu ocaziunea luptelor, s'a făcut între imperiali, o așa confuzie că, *caransebeșenii*, au luptat contra *Leininger-ilor*, crezând că sunt honvezi. In aceeași zi au căzut 4 legiuni de caransebeșeni. Ungurii au fugărit pe imperiali până la *Örcyfalva*, unde, într'a zecea zi, și-au stabilit tabăra. In 7-lea, servianii au ajuns până la *Szöreg*, unde au fost bătuți așa de crâncen încât strigau: „*Pardon Macsary!*“. La *Szolnok*, imperialii, de-aseenea, au fost bătuți, fiind atacați de unguri din două părți. Acolo au perit 5 generali, între cari și generalul *Schwarzenberg*.

Februarie 16. S'a anunțat sosirea a doi sardinieni. In Lugoj au fost deținuți presupunându-se că ar fi spioni, cari voiau să meargă la Kosuth.

Februarie 23. Garda lugojană se află la Pauliș, toți sănătoși și în pace¹⁾.

Februarie 26. A sosit un batalion de zsfkoviceni.

Februarie 27. La amezai au sosit dela Timișoara 250 ulani, cu 6 tunuri și 3 rachete.

Februarie 28. Zsfkovicienii din Timișoara și o parte de ulani au plecat de dimineață, cu tunuri spre *Făget*. În ziare s'a cetit, că la Arad, au fost prinși 300 de leinigeni și au fost omorâți o mulțime de serviani.

Martie

Martie 2. Cu durere am cetit, că la Buda a fost prins *Battyányi* de *Windischgrätz*, iară *Szent-*

¹⁾ *Februarie 25.* Ca dovadă despre înfricoșările revoluției din 1848/49 în cele următoare vom face amintire despre rugarea a lor 49 săteni din comuna *Furla* (Fărling) îndreptată cu data 25 Februarie 1849 către comitetul provizor județan c. r. în care acei săteni se plâng în contra comisarului cercual *Orboc* și a comisarului de siguranță *Crainicescu* pentru tractarea cu tiranie față de acei locuitori și cer cu insistență ca să fie eliberați din închisoare, ori să fie aduși la Lugoj în fața comitetului dela care nădăjduesc a primi dreptate, căci membrii aceluia au fost aleși din sânul poporului, cu scop, ca poporului român mult pătimitor să se facă îndestulire și dreptate:

Cuprinsul rugărei este următorul.

La anul 1848 în ziua de sărbătoare a Sf. Nicolau, gardiștii magiari trecând dela Lugoj spre Bocșa, în drumul

kirdlyi și *Pázmándy* au prestat jurământul de supunere lui *Windischgrätz*.

Martie 3. Se aude bubuitul tunurilor, afirmativ de către *Sávârşin*.

Martie 4. A sosit rămășița grănicerilor români: păstori, țigani și meseriași.

Martie 6. Către seară au sosit 800 ostași (dacă se pot numi așa) fără arme, între cari partea cea mai mare: țigani și schiopi.

Martie 8. Au sosit 7 cară cu muniții și 24 honvezi prinși. Se svonește, că *Windischgrätz* a fost bătut la *Buda* și ar fi pierdut 40 tunuri. S'a retras spre *Gödöllő* și *Agria*.

Fabry, ca trădător de patrie, a fost împuşcat la *Debreşin*.

Îor a staționat în *Furla*, unde atât dela singurativii săteni, cât și dela domnul pământesc cu forța au luat hrana și alte lucruri, nu numai, ci au făcut pagube aprinzând și casele unora dintre locuitori.

După trecerea acestor întâmplări dezaastroase, sătenii dela nime n'au cerut nici o despăgubire.

Altcum însă a făcut domnul pământesc din loc. Acela ca să poată avea despăgubire, vina jăfuirilor au pus pe săteni. Deci a făcut prin comisarul cercual c. r. cu numele *Orboc*, ca să vină „hotnogii”-comisar de siguranță în sat spre a storce dela săteni mărturisire, că ei au jăfuit pământul domnului pământesc.

În acest scop cu învoirea comisarului cercual c. r., comisarul de siguranță *Crainicescu*, a făcut ca prin *Plăieși*, căitorii să fie aduși la curtea domnească și acolo pe unul

Martie 10. Toate clădirile publice și porțile lor, au fost vâpsite în două colori: „Schwarz-gelb“. A fost interzisă purtarea pălăriilor, numite „Kosuth“. Contravenienții au fost pedepsiți cu 10 fl. m. c. Se zice, că Sibiul a fost ocupat de unguri.

Martie 15. Aniversarea de libertate la călugări, cari ca buni patrioți, s'au veselit la cină, de bucuria succeselor ungurești. *Deva ocupată.*

Martie 17. Au fost aduși 130 honvezi, urmați de mai mulți ostași, unii dintre ei — desculți. Intre aceștia era și contele Lazar din Ardeal. Toți au fost închiși în cazarmă. Când s'a vestit sosirea lor, mulți au alergat, chiar și unii români, cu alimente și haine. În cealaltă zi au fost trimiși la Timișoara.

fiecare l-a chinuit cu tiranie ca să recunoască jăfuirile. Modul de chinuire a fost următorul:

Dacă cei învinovați nu au recunoscut vina de jăfuire, a lăsat ca să fie bătuti prin plăieși, — apoi i-au legat cu streanguri la mâni și la picioare și i-au restignit între cei patru stâlpi bătuti în pământ așa, că cu fața i-au întors spre pământ. Dacă nici atunci nu a recunoscut vina, au poruncit ca plăieșii să șadă pe spatele întinse a celui chinuit, bătându-i. Dacă nici atunci nu au recunoscut, i-au deslegat dela restignire și fiind închiși în curtea Domnului pământesc, 3—4 zile dearândul a fost bătuti, li-s'a smuls perii capului, — iar unii dintre ei au fost bătuti publice la vederea satului întreg.

Oamenii de frica torturilor mai ales a restignirei între 4 stâlpi — au recunoscut jăfuirea — numai să scape, mai ales, după ce au văzut, că unul dintre ei în urma chi-

Unii dintre aceia, probabil, bine săturați, mergând către liceu, au început a striga: „*Éljen a Magyar, Éljen Kosuth!*“, aclamați și de unii locuitori lugojeni. Acest incident a dat naștere unor turburări destul de grave, ostașii desculți omorând pe câțiva cu ciomagele, iar restul întemnițându-l.

Martie 19. S'a publicat în foile din Viena, că în ziua de 1 Martie, au fost lupte grozave la *Kápolna, Tiszanána, Soboszló și lângă Tisza*, fiind acolo de față *Schlik, Hurban și Windischgrätz*, dar despre rezultatul luptelor nu se știe nimic.

Sub amendă de 100 fl. s'a interzis mănjirea porților, colorate „*Schwarz-gelb*“.

Martie 25. S'au întors dela Făget ulanii,

nurilor era aproape de moarte încât ca să poată fi cuminecat prin preot, cu carul a fost dus acasă.

După zilele de chinuire sătenii chinuiți au fost duși la Reșița, unde deja de 10 zile stau în închisoare suferind foame și sete, una și lipsele trupești erau siliți să le facă în temniță, și nici familiierilor celor închiși nu era iertat ca să aducă de mâncare la cei întemnițați.

Comisarul de siguranță numai la acel caz a fost dispus ca să-i elibereze, dacă oamenii se vor deobliga prin contract de iobăgie cum iera de mai înainte, de care deja i-au deslegat Dumnezeu și Maiestatea Sa.

În urma acestei căințe, comitetul județan în ședința ținută la 10 Martie 1849 sub prezidiul notarului primar județan *Maxim Pascu* a trimis la fața locului comisiunea de investigare de 6 membrii.

aducând cu ei și 6 tunuri și 2 rachete. *Zaninii*, mai toți bolnavi, încă au sosit. Spre seară au ajuns apoi, și *jivcovicenii*.

Martie 26. *Ulanii*, fără tunuri, s'au dus spre Făget, iar după depărtarea lor, au sosit din Ardeal, 150 dragoneri (Velites), aducând fiecare câte 3—4 cai răniți, cari și-au pierdut stăpânii lor călăreți, în lupta contra ungarilor și n'au venit direct din Ardeal, ci din România, unde au fost alungați de unguri. Aceștia fugind, mulți dintre ei, au pierit și, din tot regimentul, ar fi rămas numai 15 soldați, fără nici un ofițer și, ca numărul lor să fie mai mare, au fost întregiți cu soldați și ofițeri din alte regimente.

Martie 28. Ostașii dragoneri (Velites) s'au

Investigarea s'a început la 23 Martie. Actele de investigare nu există în întregime, ci numai câteva fașuni cuprinse pe două coli tot murdărite și zdrențuite, și un raport *mare* al comisiunei către comitetul județan c. r.

Pe baza acestora dăm în cele următoare rezultatul investigației:

Dupăce sătenii căitori subscriși în scrisoarea citată au recunoscut de-a lor cele cuprinse în plânsoare, au fost ascultați 24 inși și câțiva martori toți jurați.

Toți într'un glas au fasonat că: comisarul cercual *Orboc* pe fiecare l'a citat prin plăiaș la curtea Domnească, unde în prezența provizorului dominal și cu intervenirea comisarului de siguranță *Crainicescu*, fiecare a fost întrebat că recunoaște ori ba că ar fi făcut jăfuire la curtea Domnească? Nici unul n'a recunoscut. Atunci ca să se stoarcă

dus la Timișoara și tot acolo s'au dus și ulanii cu zsficovicenii. Către seară, au sosit 52 servieni (sârbi), aducând 3 tunuri, și 128 ulani, cu 5 tunuri și 10 rachete, plus 6 cară, venind din Valea-mare.

Martie 30. Au sosit 24 unguri, funcționari din Ardeal, cari, în ziua următoare, au fost trimiși la Timișoara. Într'aceia erau și conții *Bethlen* și *Kemény*.

Aprilie

Aprilie 3. Ulanii au plecat cu tunuri. Leinigenii au rămas aci.

Aprilie 7. Dimineața s'au întors zsficovicenii și ulanii, cu 11 tunuri, 3 rachete și 17 trăsurile de munițiuni. Iară în ziua 8-a a plecat întreaga miliție cu trăsurile la Caransebeș.

recunoașterea jăfuirii, comisarul *Crainicescu* pe fiecare l-a apucat de cap, i-a smuls perit capului, l-au pălmuit și sbiciuit. Dacă nici aceasta n'a folosit spre stoarcerea fasiunei dorită, prin plăiași a fost duși la locul unde a fost bătuți și întăriți în pământ cei patru stâlpi. Respectivii au fost legați la mâni și picioare și cu fune trași și întăriți la cei 4 stâlpi, însă așa că răstignirea aceasta s'a făcut cu fața la pământ. Numai unul *Nicolae Frățilă* a fost legat cu capul la picioare, dar totatunci muerea aceuia a fost restignită ca și ceilalți la cei patru stâlpi numai din motiv, că nu a recunoscut că ar avea arme ascunse la casa lor.

Dacă nici prin aceasta chinuire n'a putut stoarce mărturia voită, deslegându-i i-au închis la curtea domnească și acolo în decurs de 3—4 zile au fost bătuți, iar unii de alungul satului purtați, au luat bătăi.

Aprilie 9. La amezii s'a întors toată miliția, care ajunsese numai până la Sacul. Aci auzind, că oastea ungarilor e la hotar, au săpat la Sadova șanțuri.

Aprilie 10. S'a început conscrierea miliției regulate. Partea germână a dat 7 soldați.

Aprilie 13. Au sosit 2 companii leiningeni.

Aprilie 14. Dimineața, la orele 5, toată miliția a plecat cu tunuri la *Boldur*. Peste 2 ceasuri s'a întors, și prin Lugoj, a plecat spre Timișoara. Tot atunci au sosit la Lugoj și Dragonerii (*Velites*), cu 3 tunuri. Au mai sosit și așa numiții serviani, regimentul *Zanini și Puchner*, cari regimente, ca să nu fie prinse de unguri, a trebuit să treacă în România, împreună cu pro-

In urmare chinurilor unul a rămas surd, iar alții cu alte defecte trupești.

Chiar și pruncii celor învinovați în etate dela 7—14 ani au fost puși la ascultare, și după ce nu au fasonat despre vinovăția părinților, asemenea au fost bătuți.

Ce rezultat a avut raportul comisiunei de investigare despre cele constatate, în lipsa actelor este necunoscut.

Pomenitul *Nicolae Frățilă*, într'o scrisoare cu data de 23/11 Martie 1849 îndreptate către onor. comisie cu insistență se roagă ca să i se facă dreptate pentru tirănia ce i s'a făcut lui și femeii sale cum și celorlalți locuitori nevinovați, și să fie scăpați de domniile tirani.

Scrisoarea e făcută de însuși *Nicolae Frățilă* locuitor în *Furlug* cu caractere civilice frumoase. Se vede că a fost *om inteligent*.

pria lor muzică, pe care o aduseseră cu ele. Ostașii acestor regimente sunt foarte zdrențoși și se compun din *voluntari români* și (partea cea mai mare) unguri. Acești din urmă umblau în haine albe și mai mult desculți.

Aprilie 15. Sub conducerea lui *Puchner*, miliția s'a dus până la Belinț, unde a făcut tabără. *D. Milancovits* a fugit în ascuns, din Lugoj. Ungurii au bătut de tot rău pe imperiali la Sadova. Lupta a ținut 5 ore. Imperialii au pierdut aci tunurile și alimentele, și numai cu fuga au scăpat. Ungurii au ocupat *Caransebeșul*.

Aprilie 18. Comisarul împărătesc *Deschan* demisionând din oficiul său, pe sub grădina minoriților de lângă Timiș, dimineața ca și când ar merge în plimbare, a părăsit orașul¹⁾. Pe locotenentul ulanilor, *L. B. Letro*, care și-a pierdut amândouă picioarele în lupta dela *Sadova*, dela

1) Comisarul *Achil Deschan* înainte de ce a părăsit orașul, cu data de 18 Aprilie 1849, către magistratul orașenesc a îndreptat o scrisoare în care zice, că după ce din considerațiuni strategice pot întreveni întâmplări, cari să aibă urmări ca miliția și însuși să părăsească orașul, — atrage atențiunea magistratului a face tot posibilul, ca în oraș față de locuitori să nu obvină disordine și violență. Dela conduita locuitorilor va atârna, încât în viitor vor putea conta la bunăvoința regelui-împărat și a guvernului aceluia. Dânsul sperează, că locuitorii nu vor da anză de a fi lipsiți de acea bunăvoință.

Caransebeș mort, l-au dus la Timișoara. Pe la amezi se aud strigăte: *vin ungurii, vine ungurul!* Imediat, maiorul, care locuia la *Beè*, a convocat pe toți lemnarii, ca distrugând podul, nou renovat de peste Timiș, să împedecă trecerea Ungurilor.

Delegația româno-germână l-a rugat să cruțe podul. Cu toate acestea, lemnarii au trebuit să scoată până seara, toate podelele ca așa, venind ungurii, să poată fi aruncate în apă.

Aprilie 19. Dimineața toată miliția ce-a staționat afară de oraș a plecat spre Boldur, ducând cu sine pe: *Makay, Szerényi, Heufel, Schieszler, Pally, Hirt, Lévy, Deutsch, Blau*. Seara, la orele 6 i-au dus în Boldur, când apoi românii au executat în parte, ordinul lui Leininger, stricând în unele locuri podul și aprinzând o casă.

Abia s'au depărtat imperialii, și la orele 6 $\frac{1}{2}$, s'au și auzit strigăte de „*Trăiască ungurii!*“ cari, ajunși înaintea mănăstirii Minorităților, a întreat: „*Depărtatu-s'au imperialii?*“ — pe cari apoi, imediat au început a-i urmări. — Au venit pedestrașii, numiți: „*husarii imperiali*“ „*husari wilhelmiani*“ și câțiva din „*husarii kosuthiști*“, cari, trecând Timișul pe la Gavojdia, pe cărări înguste au sosit la Lugoj și s'au postat în fața casei ju-

dețene, aducând cu ei și 12 tunuri. Seara, la orele 7 a sosit și generalul *Bem*, care a fost salutat lângă Birtul-mare de către fruntașii orașului, iar vorbirea de bine venire a roștit-o *Mauriciu Ausboth*. *Bem* s'a incartirat în casa județană cea veche. Nu se poate descrie bucuria oamenilor adunați. Toți vorbeau ungurește. Pe la 9, seara, au fost aduși 19 plăieși, prinsoneri.

Aprilie 20. Conte, *Carol Apor*, pe care l-a străpuns un servian, în cale spre *Ebendorf*, a fost înmormântat, cu mare pompă, la orele 10 din zi. A luat parte la înmormântare generalul *Bem*, asistat de întreaga armată. — S'a publicat vinderea cu 3 fl. c. m. a unei măji de sare, și de-odată, ca în curs de 24 ore, fiecare să depună armele ce le posedă. — Dela Caransebeș au ajuns 100 unguri. — Lupta, cu imperialii, continuă la *Cheveriş*.

Aprilie 22. Spre *Bakova* au plecat 20 de husari cu 2 tunuri, unde a mers, apoi, și generalul *Bem*, la inspecții. După amiază au sosit dela Făget 2 escadroane de husari kosuthiști, cu 4 tunuri, 2000 pedestrași (mariasok), cu 5 tunuri, iar pe la orele 7 au venit de către Timișoara: 1 escradon de husari leheliști, 500 pedestrași, numiți „*Vadászok*“ (vânători), cu 3 tunuri. Quar-

dianul a plecat la Lipova spre-a întâmpina pe Gardiști.

Aprilie 22. Pe la amezzi au sosit 4 companii de pedestrași. În *turnul Bisericii gr.-or.* s'a pus *steag tricolor.*

Aprilie 23. Înainte de amezzi, generalul *Bem*, a ordonat ieșirea întregii armate afară din oraș unde, în câmp spre Coșteiu, adresându-i o vorbire călduroasă, pe unii dintre cei mai bravi, i-a distins, punându-le cu propria sa mână decorația pe piept, iar pe alții lăudându-i, s'a întors iarăș la Lugoj.

La 4 ceasuri, întreaga miliție din Lugoj și Boldur a plecat la Timișoara, sub conducerea lui *Bem*, rămânând în Lugoj numai foarte puțini. *Cei* 19 ostatici trimiși în prinsoare la Timișoara, azi s'au întors dela Timișoara.

Aprilie 25. Ungurii au prins câțiva imperiali sărăzeni și serviani pe cari, legați în lanțuri, i-au trimis la Timișoara.

Aprilie 27. Parohul din *Königsgnad* (Tirol, lângă Bocșa-montană), de frica Sârbilor, cari sosiseră acolo, a fugit la minoriți. La amezzi au venit din Ardeal 163 *husari caroliști* cari, după o scurtă pauză, au plecat spre Timișoara, împreună cu 63 călăreți înarmați din legiunea săcuiască.

Aprilie 28. La casa oraşului s'a cetit „*Proclamaţia independenţei Ungariei de Austria*“, proclamaţie afişată pe tot locul. Au venit husari secui. A sosit şi fostul prefect al Aradului *Gavril Török*, care a fost numit comisar guvernial. Husarii secui au plecat.

În bisericile: rom.-cat., gr.-cat. şi gr.-or., precum şi în sinagoga izraelită, s'a celebrat „*Te-Deum*“, pentru fericita scăpare a Budapestei şi-a ungurilor, întâmplată la 24 Aprilie, precum şi pentru proclamarea independenţei. La *Te-Deum* au luat parte: miliţia, autorităţile judeţene şi camerale. — La fiecare casă se arborează drapele, cu inscripţia „*Trăiescă Independenţa!*“, inscripţie aclamată şi cu graiu viu. Seara iluminare¹⁾.

Maiu

Maiu 2. Din Ardeal au venit 2 companii de honvezi. La ameazi, husarii *coburgieni* au plecat la Timişoara.

¹⁾ Comandantul militar din Lugoj *Andor Majthényi* cu data de 29 Aprilie, notifică primarului opidan *Constantin Udrea*, că după ce s'a proclamat independenţa Ungariei şi în ziua de 24 Aprilie. *Budapesta* a fost cucerită din partea armatei maghiară, în semnul mulţumirii pentru aceste daruri dumnezeieşti, dispune ca în ziua de 29 Aprilie la orele 9, 10 şi 11 să se ţină slujbă de *Te Deum* în toate trei biserici. La aceea magistratul cu alţi onorabili să se prezinte, iar seara oraşul să fie iluminat şi să se pună steaguri ungureşti.

Maiu 3. Trei sute honvezi au plecat la Timișoara. Cei din *Reșița* au venit după arme. Inarmați, au pornit cu încă două companii, spre *Reșița* împotriva servianilor. Din Ardeal au venit „*Roșii căciulari*“ (Vörös sapkások), cari s'au purtat atât de bine la Cluj. Către seară a sosit garda lugojană, acompaniată de muzică.

Mulți au eșit întru întimpinarea gardei și-a cavaleriei macoviense, cu torți.

Maiu 4. Pentru reîntoarcerea gardei s'a celebrat „Te-Deum“, iar pentru sufletul gardistului, *Alois Andrei*, care la reîntoarcere, căzând de pe un tun, a fost omorât de roata tunului și adus mort la Lugoj. Imperialii stau la *Slatina*.

Maiu 5—6. Au sosit honvezii din Ardeal, cari, în ziua de 6 Maiu, s'au dus la Timișoara. Tot din Ardeal au sosit către seară și călăreții. românii se tem să dea armele. *Gerárd Pongratz*, profesorul clasei II, a oficiat s. liturgie și, la fine, a cetit „*Proclamarea independenței*“.

Maiu 8. Mai mulți români suspecti din Lugoj au fost deținuți.

Maiu 9. Profesorii s'au prezentat la Comisarul guvernial și-au prestat jurământul de fidelitate. In ziaristică s'a cetit că ungurii, sub conducerea lui *Görgey*, ar fi ocupat *Viena*.

Maiu 10. La birtul „*Braxator*“ s'a aranjat un bal, pentru ajutorarea văduvei lui *Aloisiu Andreiu*, căzut pe câmpul de luptă.

Maiu 11. Parohii din Bakova și Niczkydorf, au fost deținuți ca trădători de patrie.

Maiu 16. Au fost aduși 300 prinsoneri din regimentul „*Leiningen*“, cari în 17 au depus jurământul de fidelitate.

Maiu 27. Generalul *Bem*, sosind dela Băile Herculane, a fost primit cu mare pompă.

Maiu 28. *Gardiștii lugojeni s'au dus ca să ia parte la bombardarea Timișorii.*

Iunie

Iunie 14. A sosit comisiunea de anchetă, compusă din părintele *Liberiu Kosztka* și *Ottó Lakatos*, aveau misiunea de a ancheta ținuta *Quardianului*, care era deținut pentru trădare de patrie.

Iunie 26. Bănățenii au primit răspuns dela împăratul.

Iulie

Iulie 28. Ardelenii au venit, cu tunuri, pentru a distruge și captura cetatea Timișorii.

August

August 5. Căpitanul *Beè* a adus trista veste, că *Rușii* ar fi înaintat până la *Segedin*.

August 7. Deputații dietali au venit dela Arad și așteaptă aci sosirea întregului Minister.

August 8. S'a făcut dispoziții ca ministrul de finanțe să fie încartirat în conventul *Minoriților*. La ora 10 a sosit din Ardeal și generalul *Bem*, care a fost încartirat la prefectură.

August 9. Din Arad au ajuns foarte mulți refugiați, cari au fost adăpostăți la *Minoriți*.

August 10. Seara, pe la orele 6, o mare mulțime de oameni a venit dinspre *Timișoara*, aducând vestea, că cetatea a fost evacuată de *Unguri*, cari au fost siliți să fugă. Aceasta s'a și dovedit în ziua următoare.

August 13. Militarii unguri s'au grupat în 4 tabere deosebite. Atâtea arme au adus cu ei, încât abia se poate închipui. Au cules tot cucuruzul de pe câmp, viile le-a devastat, fânul din magazinele l-au dus. Lipsa este enorm de mare. un font de carne e 20 cr., $\frac{1}{2}$ cupă de vin, ce era 8 cr. acum se vinde cu 1 fl. 45 cr. După amiază au sosit și *Kosuth* cu *Bertalan Szemere*.

August 13. Mulți dintre ostași s'au bolnăvit. Au fost aduși peste 600 de răniți și 9 morți.

Se arată semne de coleră. În conventul mănăstirii au prânzit ministrul *Kméthy* împreună cu autoritățile. Noaptea a sosit și ministrul *Batyáni*, care a dormit în Convent.

August 14. Se vorbea, că armata se va întoarce la Timișoara.

August 15. La ora 12 din zi, miliția ungu-rească e silită să fugă, aprinzând podul principal. După depărtarea miliției ungurești, sosește armata imperială. Bancnotele lui Kosuth sunt declarate de fără valoare¹⁾.

¹⁾ Fiind armata maghiară în retragere cu fugă, pentru ca să împiedece urmărirea mai grabnică din partea oastei imperiale, — comanda maghiară a demandat ca podul de lemn peste Timiș ce leagă la olaltă partea română cu cea germană a Lugojului să fie aprinsă și astfel să se distrugă. În acea învălmășeală negăsindu-se destui oameni ca să stingă focul pus la pod, primarul Constantin Udrea a alergat la casa județeană și luând pe arestanți sub comanda corporalului Filip Janky și a pândurarului Petru Oprea, s'a grăbit să stingă focul, și deși insurgenții trecători împiedecau ca focul să nu poată fi stins, Constantin Udrea a stat neclintit pe pod îndemnând pe oameni la ajutor, și fiind în primejdie viața lui, de moarte sigură numai așa a putut scăpa că la apropierea armatei insurgenților s'a aruncat în Timiș, succedând a mântui distrugerea și nimicirea podului. Cu ocazia stingerii focului, locuitorul lugojan Mitru Pavlevici care asemenea ajutase la stângerea focului, fiind lovit de glonțul insurgenților, în scurtă vreme a și murit, lăsând în mizerie pe soția sa cu 5 orfani. Tot cu ocazia retragerii armatei maghiare, un anumit comandant Gujon pentru acoperirea

August 16. Principele *Hallenstein* sublocotenentul chiraserilor, s'a încartirat în Conventul Minorităților.

August 18. La ordinul contelui *Gibron Walmoden*, se oficiază „*Te-Deum*“ pentru sănătatea împăratului *Francisc Iosif*, care își are onomastica în ziua de 19 crt.

August 22. Intreaga trupă, concentrată în jurul Lugojului, este dislocată și adusă în oraș, ca să se odihnească. Lipsă mare în toate. *Prinșonierii unguri* — expediați la Timișoara.

August 26. Armata a aranjat un mare festival, la care a luat parte colonelul, cu suita sa. Se svonește, că mulți dintre prinșonieri ar fi fost omorâți în Timișoara.

August 29. O parte a armatei s'a dus la Szolnok, iar cealaltă la Titel. În Lugoj a rămas

soldelor militarilor, a ridicat din cassa opidană 1100 fl., iar maiorul Rapon Jenő a mai primit tot din aceeași cassă 900 fl., dând declarație de asigurare ca sumele ridicate să poată fi replătite din oricare cassă salinare a statului.

La anul 1858 arestanții deținuți în carcerile județene, se roagă de județ ca timpul deținerii preventivă a lor să li se compute în pedeapsa sentențiară de deținere, din motiv că au conlucrat la stingerea focului pus la podul de pe Timiș din partea rebelilor unguri în lupta August 1849 (No. Reg. 2215).

numai o divizie de cavalerie și 2 batalioane de vânători¹⁾).

Septembrie

Septembrie 8. *P. Anselm Csengő*, s'a întors la ora 6, dela Criciova și la orele 9 a fost închis la prefectură, fiindcă era locotenent la unguri. *Toți fruntașii orașului au fost deținuți.*

¹⁾ Teodor Petrovici, subprefectul județului Caraș, cu data de 30 August 1849 No 5, comunică comisarului superior al districtului Oravița Lazar Andreevici, ordinul comisarului guvernial c. r. Achil Deschan, cu data de 27 August a. c. No 30. prin care se lasă tuturor comisarilor superiori districtuali ca să observe și să urmeze în tocmai cele cuprinse în instrucția extraordinară dată de către acelaș comisar, și acela să o împărtășească tuturor magistraților cuprinși într'un conspect nominal, cari pentru fidelitatea dovedită către Majestatea Sa Impăratul au fost lăsați în oficiile lor de mai înainte avute.

Totodată se ordonă, ca să susțină sequestrarea bunurilor rebelilor ce s'au făcut pe timpul comitetului împărătesc de mai înainte.

Ilie Pautescu, paroh gr.-cat. român din Sâlha, Aron Popovici, supraveghetorul dela stavila din Coșteiu și Dimitrie Nicolae, învățător în Sâlha pentru că a fost credincioși la stăpânirea maghiară, din partea comisarului guvernamental Deschan au fost întemnițați, și numai la intervenirea energică a lui Constantin Udrea, a protopopului Stefan Bercean și Iova Popovici au fost scăpați la 21 Maiu 1849.

Totașa s'a întrepus Udrea și pentru Nicolaevici Vasile, pretore, care nu numai a ajutat pe cei mai lipsiți dintre cei deținuți, ci a stăruit ca să fie eliberați — așa a intervenit la comisarul Deschan ca spanul camerial

Septemvrie 10. Din Ardeal au sosit 1200 prinsoneri.

Septemvrie 25. Canonical, *Iosif Róka*, a fost închis în Timișoara.

Octomvrie

Octomvrie 3. Klapka, cu 25.000 ostași a capitulat.

Andrei Puchner care a fost închis pentru că fiul său ca gardist nemțesc, înainte de ocuparea Lugojului prin imperiali în luna Aprilie 1849 a părăsit orașul Lugoj. **Johann Schiesler** încă a fost închis și Udrea a intervenit pentru eliberarea aceluia. **Popoan Popovici Floria**, sergentul companiei I-a armata honvezilor de Banat, 4 luni a fost închis. Udrea l-a ajutat cu bani și mâncare, și a intervenit pentru eliberarea lui Când la 26 Octomvri 1848 armata imperială a ocupat Lugojul la 28 aceleleași luni, o ceată de oameni a atacat pe jidovii din Lugoj — jăfuind și amenințând cu ucidere. Udrea a intervenit și a domolit poporul. (**Alfred Klein** adeverește la 21 Aprilie 1849). Imperialii au străbătut în prăvăliile jidovilor **M Hirsch Deutsch**, fiul lui **Max**, și **Gerson Deutsch** ca să ia de acolo cu forța șubele și căciulele ornate cu jinoare naționale, Udrea a împiedecat zicând că acele nu sunt pentru gardiștii maghiari ci după portul românilor

Bernhard Deutsch ca președintele comunității izraelite pentru că nu a voit să plătească suma enormă iertată la mandatul lui **Deschan** prin comunitatea izraelită din Lugoj, a fost închis cum și contabilul **Stern**, Udrea i au mântuit.

Jidovii lugojeni cu data de 24 Aprilie 1849 adevereșc că lui Udrea pot mulțumi că au scăpat de apăsarea puterii imperiale când a ocupat Lugojul.

• Octomvrie 6. La Arad au fost spânzurați 10 generali: *Ernest Kiss, Alexandru Damjanovich, Aulich, C. Vécsei, C. Török, C. Lazar, C. Leinigen, Aristid Dezsewffy, Sreif, Pöltenberg, Knezics*. De unul nu-mi aduc aminte. Generalul *Gáspár, Lenkey* a nebunit.

Noemvrie

Noemvrie 3. Minoritul *Anselm Csengő* a fost eliberat din închisoare.

*

Cu acestea se încheie seria notițelor cronicare, conșinate în „*Ziarul Domestic al călugărilor minorități din Lugoj*“, notițe, în cari cu înșirarea evenimentelor desfășurate în județul Caraș pe vremea frământărilor revoluției din 1848—1849, se lămurește ținuta politică a conducătorilor administrativi cât și a locuitorilor județeni în absolută majoritate români, în chestia inaugurării unui sistem nou politic de guvernare, ce avea de scop ca și cetățenii de obște să se poată bucura de drepturi civile și politice.

Acel sistem, cu sufocarea războiului civil, a trecut în domeniul istoriei, dară fără de a fi fost nimicit, dând loc la un nou sistem de guvernare al

„absolutismului“, care după cursul natural de asemenea cazuri și evenimente, activitatea sa și-a început cu acte de retorzuni politice față de toți cari directe sau indirecte, au luat parte activă, ori numai au fost bănuși de asemenea participare, și cari în urmare au trebuit să sufere persecuțiuni și pedepse marțiale mai grele ori mai ușoare.

Drept aceasta împrejurare mă îndeamnă, ca spre complectarea datelor pomenite în prezenta lucrare, să las a se publica într'o altă broșură modestă datele ce sunt păstrate în arhivul județului Severin despre: „Deținuții politici“, și între cari, o parte bună erau români.

ERORI DE TIPAR

La pag. 8 citește: nota 2 șir 2 Gherliste în loc de Ghertiste

„ „ 10	„	șir 26 = 138	„ „ „ 209
„ „ 10	„	„ 27 = 73 și 65	„ „ „ 155 și 154
„ „ 11	„	„ 1 = 110	„ „ „ 90
„ „ 11	„	„ 2 = 96, 15, 42	„ „ „ 36, 49
și 142			

La pag. 1 citește: nota 1 șir 5 cuvântul „unde“ se omite

„ „ 18	„	șir 4 trecut	în loc de recut
„ „ 19	„	„ 24 astușii	„ „ „ asupriși
„ „ 26	„	nota șir 18 iară	„ „ „ însă
„ „ 32	„	1849	„ „ „ 19-9
„ „ 37	„	nota șir 1 Furluig	„ „ „ Furu
„ „ 45	„	„ 19 Bacova	„ „ „ Bakova
„ „ 48	„	șir 5 Caciulari roșii în loc de Roșu caciulari	

Pro memoria

Lugojul germân.

Iosif Popovici barbier, *Alesandru Fişser* barbier, *Ioan Maroşan* birtaş, *Henrich Höffler* ciasornic, *Ioan Radu* barbier, *Herman Deutsch* neguţător, *Adolf Asboth* căpitan c. r. *Antoni* Moys advocat erarial, *Antoni* Reimholz tîmplar, *Ferdinand Rubritius* şelar, *Stefan Oraveţ* croitor, *Ioan Ringeisen* faur, *Ignaş Schödl* croitor, *Alesandru Zacharias* advocat, *Iosif Fehér* senator judeţan, *Francisc Rozner* pălărier, *Aloisiu Vlad* advocat, *Georgiu Fărcaş* consilier, *Francisc Holzmann* croitor, *Ladislau Balog* advocat, *Sigismund Szende* proprietar, *Andrei Kiss* proprietar, *Francisc Beé* brutar (locutenent voluntar), *Ludovic Podhraczky*

Consemnarea *gardiştilor conscrişi* în Lugoj conform ordinului ministerial de d. 21 Aprilie 1846. (Vezi pag. 10).

practicant, Demetriu Nichici birtaş, Iuliu Iakabffy
 privatier (sergent), Nic. Iakabffy prim-notar jude-
 țan, Nic. Höchinger pălărier, Carol Cserner librar,
 Maurițiu Asboth proprietar, Augustin Mayer cres-
 cător, Ioan Meier turtar, Iosif Volf speculant, An-
 toniu Höffler timplar, Ludovic Vollberger ingeneur
 erarial, Maurițiu Weis privatier, Ioan Grau papu-
 car, Moisiu Andrei cușitar, Herman Deutsch ne-
 guțător de fărină, Ioan Schiessler măcelar, Iosif,
 Dipold privatier, Baronul Bruckenthal proprietar,
 Eduard Scultety docente, Antoniu Oszetzky sopon-
 nar (Locotenent), Georgiu Pittl birtaş, Antoniu
 Neumann maiestru de fortepiano, Ioan Raici po-
 sesor, Ioan Lisca ștregar, Carol Lisca privatier,
 Carol Hebinger butnar, Francisc Görner zidar,
 David Deutsch privatier, Gheorghe Janovici prac-
 ticant, Francisc Janovici privatier, Iosif Fesler ar-
 gășitor, Adolf Blau neguțător, Eduard Pollák pri-
 vatier, Gheorghe Pollák, Baltazar Kernek croitor
 Maurițiu Auspitz privatier, Leopold Cardos croitor
 Stefan Molnár privatier, Alesandru Müller pictor,
 Schattéles Mihaiu privatier, Wrașda Martin medic,
 Francisc Pokorni pictor, Alesandru Makay sub-
 prefect, Ioan Heufel medic primar, Francisc Schottek,
 Emanuil Lászlófy privatier, Igaș Weis neguțător,
 Gustav Trünks tinichigiu.

Lugojul român.

Ioan Levay castelan, Andor Podhraczky ar-
chivar, Carol Podhraczky avocat, Ioan Bagosy
scrietor, Adolf Strasser neguțător, Bernat Deutsch,
Carol Kosztka ingineur erarial, Albert Deutsch
neguțător de fărină, Samuil Deutsch neguțător,
George Bontila practicant (sergent), Herman Blau
neguțător, Iosif Spitzer brutar, *Paul Caian* cismar,
Gheorghe Hlattky privatier, Adolf Blau neguțător,
Iosif Bék croitor, Stefan Papházy avocat, Iosif
Taglieber privatier, Gyulanyi Ioan fisc. erarial,
Teodor Fogarasy privatier (stegar), Gheorghe
Blasko avocat, *Stefan Ioanovici* prim-notar, Mar-
schowsky Matia privatier, Stefan Isac pălărier,
Adam Berbență diurnist, Geiza Frummer, Ioan Mel-
tzer esecutor, Ferdinand Pop lăcătuș, *Ioan Popo-
vici* neguțător, Ioan Kammergruber căldaraș, Ré-
kásy Alesandru curelar, *Gheorghe Atanasievici* pre-
tor, Francisc Hamet tocaci, Adalbert Tornyá prac-
ticant, Ernest Grigor pușcaș, *Pavel Dragomir* se-
nator, Francisc Nagy medic, Fűöp Vaczlavek croitor,
Hirsh Vincente ferar, *Petru Cociuba* privatier, Lu-
dovic Asboth căpitan, Ludovic Kosztka practicant,
Iosif Baka privatier, Bela Szende fisc. județean,

Consemnarea *Grănicerilor mobili* din Lugojul român
înrolați și jurați la 2 August 1848. (Vezi pag. 16 nota 1).

Ioan Kiss pretor, Bernhard Auspitz neguțător de de fărină, *Mihaiu Bontilă* cojocar, Bernhard Németh croitor, Mihaiu Zsengelér tâmplar, Izrael Auspitz neguțător de fărină, Herman Rozenzweig tâmplar, Iosif Hardech privatier, Iuliu Németh, Carol Gölz strungar, Leopold Deutsch neguțător, Bernhard Löwinger croitor, Maurițiu Deutsch privatier, Paul Deutsch neguțător, *Filip Demeter* cismar, *Gheorghe Dragomir* pictor, Antoniu Klimek faur, Pavel Jancovici cărămidar, Avram Popper neguțător, Gheorghe Maislinger croitor, Fridolin Trumauer inspector salinar.

Ioan Ienei, Mitru Tima, Vas. Panici, Constantin Bercean, Teodor Costici, Tanasie Lipovan, Vasile Nicolaevici, Costa Barbaroșie, Costa Buciu, Gheorghe Bercean, Gheorghe Marcu, Alexu Oprea, Teodor Olărescu, Mihaiu Luca, Panajot Buciu, Gheorghe Muntean, Ghiță Albu, Petru Popovici, Mitrache Rugi, Costa Ardelean, preotul Demetriu Teodori, Gligor Lăpăduș, Lupulescu Ioan, George Brânduș, Nic. Dragoiescu, Ilie Sucla, Stetan Gyorgye, Ioan Pârvu, Iosif Henț, Costa Ioan Dragomir, Ilie Franț, Pavel Bonciu, Dumitru Buciu, Ioan Bejan, Ianes Băcău, Nic. Daiboc, Nic. Țăran, George Popovici, Nicolau Neda, Tanasie Lazar, Iosif Voicu, Mitru Popovici, Ioan Văncea, Iosif

Străin, Alesandru Atanasievici, Toma Oprea, George Iorga, Ilie Mircu, Nic, Țăran, Mihai Gina, George Gina, Stefan Nicolescu, Constantin Andrei, Stefan Balan, Danile Deja, Ioan Pavel, Vasile Ignea, Lazar Andrei, Dimitrie Curtean, Ioan Sintescu, Ioan Demetrovici, George Iovi, David Ardelean, Dimitru Filip, Ioan Iorga; Nicolae Frenț, Sandu Lupu, Nic. Murar, Constantin Dobrin, Sandu Belu, Petru Străișar, George Muntean, Constantin Giura, Eliseu Petrescu, Lazar Costa Pârveu, Iosif Constantin, Palco Ioța, Pavel Popovici, Atanasie Ardelean, Dimitru Bocicai, Danciu Radovan, Pantelie Franț, Teodosiu Micu, Stefan George, Nic. Dimitrescu, Gligor Iorga, Sandu Lupu, Nic. Georgevici Teodor Filip, Petru Ivi, Francisc Farcaș, George Badea, Dinu George, Tanasie Lazar George, Belu mic, Ioan Popovici Bulesc, Costa Vasilie, Lazar Zbăgan, Stefan Arnăuț, Ioan Petru Dragomir, Stefan Fageșan, Teodor Buciu, Stefan Jucu, Frida Sfeier, Tanasie Lazar, George Creșu, Gligor Creșu, George Bercean, Tanasie I-ța, Lași Pârveu, Gligor Buciu, Sima Buciu, Costa Buciu, Gheorghe Nicolcia, Ionică Bugaru, George Iovanescu, Nicolae Gricu Andrei, Iosif Voicu, Mitru Preda, Ioan Orlovan, Ioan Ioanovici, Dimitrie Popovița, Ananie Dobrei, Ioan Mageru, Ioan Ignea, Dumitru Franț,

Iosif Danciu, Teodor Iovița, Stefan Bercean, Lazar
 Costa Pârvu, Stefan Marcu, Pavel Maniuț, Nico-
 lae Crișan, Ilie Ferent, Constantin Secoșan, Mi-
 hai Ioanovici, Gheorghe Barbu, Iosif Leota, Ioan
 Popovici Budințan, Ioan Popovici Capcia, Toma
 Cuzmanovici, Ioan Lațcu, Petru Andrei, Nic. Pârvu,
 Gheorghe Gyera, Petru Ciocan, Nic. Cosovan,
 Teodor Țeru, Gheorghe Secoșan, Nic. Țeru, Ioan
 Lupu, Nic. Zbăgan, Gavriie Opoja, Alesandru
 Gruia, Dimitrie Radu, Gheorghe Fluerașu, Mihai
 Matei, Tanasie Circu, Constantin Simeon, Nico-
 lae Morar, Mitru Preda, Ioan Deli, Gheorghe Lu-
 pulescu, Petruț Oprea, Petru Oprea. Costa Jujuc,
 Vasile Vidor, George Oprea, Pavel Secoșan, An-
 drei Berar, Ioța Berar, Nic. Stefanovici, Radivoi
 Mondir, Ion Capețu, Iosif Berar, Ioan Pascuț,
 Costa Ion Dragomir, Stefan Baling, Martin Ilcău,
 Nic. Doboșan, Lazar Petric, Ioan Miclici, Nic.
 Miclici, Ilie Crișan, Vasile Pestivan, Stanciu Nova-
 cescu, Ioan Genya, Teodor Pârvu, George Berar,
 Vichente Popovici, Iosif Glavan, Gligor Ioța Sa-
 muile, Iosif Andrei, Nic. Popovici (barbier), Gheorghe
 Jivanchi, Vasilie Albini, Iosif Manea, Petru Iova-
 nescu, Gheorghe Pacurar, Ioan Tincu, Dumitru
 Panajot, Ioan Condal, Nic. Izsac, Eftimie Danciu,
 Chivu Popescu, Vasile Nicu, Iosif Panaiot, Ioan

Ilie, Gheorghe Petcu, Andrei Stancovici, Ion Lipovan, Gheorghe Lipovan, Gheorghe Zelișca, Ion Balinț, Iosif Dicu, Petru Zagoni, Gheorghe Miclici, Ioan Ardelean, Pavel Miclici, Vasile Chita, Todor Toma, Dionisie Bocicai, Ion Birescu, Gheorghe Bercu, Chion Groza, Teodor Giura, Dimu Panaiot, Ion Lazar, Dimitriu Martinovici, Radivoi Tirzie, Ion Pacurar, Iancu Gîrda, George Cimponer, Ion Boji, Mihai Asztalos, Iosif Danciu Matei, Ianes Goși, Petru Crista, Iacob Udrea, Ion Roșu, Lazar Seracin, Constantin Albu, K. Stefan, Gheorghe Bălan, Constantin Zagoni, Nic. Sorburu, Adam Chirilovici, Costa Dragomir, Sandu Georgevici, Trandafir Boldea, Trăilă Diminescu, Iancu Manea, George Laută mic, Mihai Radu, George Luca mic, Gligor Lăpăduș mare, Filip Pascu, Stefan Crețu, George Torai, Mitru Potcova, Costa Păcurar, Trăilă Blăj, Petru Pârvu, Nicolae Bugariu, Sandu Simeon, Nic. Berariu, Costa Preda, Vasile Onea, Sandu Marcu, Gheorghe Iancovici, Mitru Căprar, Paul Simonyi Udrea, Moise Mura-riu, Dumitru Floraiu, Mihai Maier, Ion Bader, Nic. Birizu, Nicolae Zavoian, Sandu Reghici, Sima Zăvoian, George Roșu, Panaiot Radu, Ioan Păcurar, Alesandru Franz, Gheorghe Lupu, Ion Iacobescu, Nic. Popovici, George Simonescu, George Neda,

Constantin Peia, George Russu, Dragoi Crista, IeŃa Zelisca, Luca Bodaru, George IeŃa, Iosif Lupu, Nic. DumaŃ, Samuil Arjoca, Rusalin Preda, Gavrilă Stoia, Rusalin Mitru, Stefan DragoŃi, Toma Mitar, Gligor Păcurar, Costa Udrea, Nic. Andrei, Mihaiu Arjoca, Iosif Lipovan, Costa Jucu, IaneŃ Chica, Vasile Muraru, Tanasie Berariu, Constantin Berariu, George Gera, Mihaiu Ţăran, Ioan Popovici, Tanasie Todor, Nicolae Cimponer, Constantin Petrovici, Petru Luca, Pavel Dragomir, Luca Modun, Nicolae Modun, Stefan Radu.

Iacob Hollik, Iosif Moraveczy, Ignat Rigo, Heinrich Liszt, Francisc Lederberger, Venceslau Stanik, Ioan Sefer, Iosif Vodicska, Petru Opelcer, Gottfried Delling, Benedeit Steiner, Ioan Mihaly, Hirsch Francisc, Mihaiu Mrazera, Vasile Györ, Iosif HenŃ, George Malaverca, Ioan Horosinovici, Adumod Mastelity, Dominic Baumann, Francisc Prostici, Iacob Fraumberger, Iosif Stocker, Iosif Kohn, Martin Titrom, Ioan Neumann, Iacob Schatteles, Löbl Salamon, Avram Aron Deutsch, Hirschl Iacob, Hirschl David.
